

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΘΕΟΛΟΓΟΣ

Ο ΡΩΣΣΙΚΟΣ ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΗ ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ

Ἡ περιώνυμη Ἱερά Ἀρχαγγελική Μονή τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ τοῦ Πανορμίτου¹ στήν ἀκριτική Σύμη, ἀποτελεῖ ἀναμφίβολα ἕνα θησαυροφυλάκιο πίστεως καί πολιτισμοῦ στό διάβα τῶν αἰώνων, πού διακρατεῖ καί διαφυλάσσει ἀνόθευτη τήν οὐσία καί ἀξία τῆς πνευματικῆς μας παρουσίας καί παραδόσεως. Ἡ σημαντικότερη ἱστορία τῆς συνθέτει ἕνα δραματικό πολύπτυχο ἀγώνων, θυσιῶν καί ἀνιδιοτελοῦς προσφορᾶς πρός τό Γένος καί τήν Πατρίδα μας. Μέ τήν Χάρη τοῦ Παμμεγίστου Ταξιάρχου σέ καιρούς χαλεπούς, διατήρησε τήν Ὁρθοδοξία καί τήν Ἑλληνικότητα τῆς Νήσου, καλλιέργησε τά γράμματα, πρωτοστάτησε στούς ἐθνικοαπελευθερωτικούς ἀγῶνες καί συμπαραστάθηκε κατά πάντα στόν δοκιμαζόμενο Δωδεκανησιακό Λαό. Καί τοῦτο, διότι ἀπό τήν Μονή οὐδέποτε ἔλειψαν φωτισμένοι κληρικοί ἀλλά καί λαϊκοί, οἱ ὁποῖοι μέ αὐταπάρνηση καί αὐτοθυσία, ἀκολουθώντας πιστά τίς εὐαγγελικές ἐπιταγές καί διακονώντας τόν Θεό καί τόν συν-άνθρωπο, ἀγωνίστηκαν ἄοκνα καί κατάφεραν τά λαμπρά τοῦτα ἐπιτεύγματα.

Ἡ Μονή, πέραν τῆς ὡς ἄνω ἀξιοθαύμαστης προσφορᾶς τῆς, καί παρά τίς βαρβαρικές ἐπιδρομές καί καταστροφές πού ὑπέστη κατά καιρούς, ἔχει νά ἐπιδείξει σήμερα ἕναν σημαντικό ἀριθμό κειμηλίων καί λειτουργικῶν ἀντικειμένων, τά ὁποῖα στεγάζονται στό Ἐκκλη-

1. Περὶ τῆς Μονῆς, Χαβιαρᾶ Δημοσθένους, *Περιγραφή τῆς ἐν Σύμῃ Ἱερᾶς Μονῆς Πανορμίτου*, Ἐν Σάμῳ 1911, Ἰ. Μ. Χατζηφώτη, *Τὰ Κάστρα τῆς Ὁρθοδοξίας* τομ. Ε', Μονή Πανορμίτου Σύμης, Μ. Σκευοφύλακος, *Ὁ Πανορμίτης καί ἡ περιώνυμη Μονή του*, Ἀθήναι 1965, Γεωργίου Β. Πετροπούλου, *Ἱστορικό καί θαύματα τοῦ Πανορμίτη*, Σύμη 2009.

σιαστικό της Μουσείο καί έπιβεβαιώνουν τήν πολυεπίπεδη μεγάλη άκμή πού γνώρισε καί μετά τήν άνασύστασή της, τό έτος 1783. Έκεί καί συγκεκριμένα στήν στ' καί τελευταία αίθουσα, έκτίθεται ίσως τό έντυπωσιακότερο διασωθέν κειμήλιο του 19ου αι. Πρόκειται γιά τόν μεγάλο χρυσοκέντητο Έπιτάφιο, ό όποιος προέρχεται από τήν Ρωσσία καί συμφώνως μέ τό έπίγραμμα πού φέρει, κατασκευάστηκε τό έτος 1852.

Τό λειτουργικό αυτό άμφιο, ως πρός τήν τεχνοτροπία, άκολουθεϊ δυτικά πρότυπα, σύνηθες φαινόμενο γιά τήν έποχή, καί διαφοροποιείται από τά προγενέστερα του είδους, τά όποια χαρακτηρίζονταν άποκλειστικώς από τό λιτό καί αύστηρό ύφος τής χειροποίητης έπίπεδης κεντητικής τών παλαιότερων χρόνων². Τό υπό έξέτασιν έργο, άπεναντίας, χαρακτηρίζεται από λαμπρότητα χρωμάτων, «ανάγλυφη» άπεικόνιση καί πλούτο ύφασμένων μηχανικώς ύλικών, μαρτυρώντας έτσι τήν τάση τής έποχής, αλλά καί τήν οικονομική ευμάρεια του παραγγελιοδότη. Μεταξύ αυτών πού χρησιμοποιήθηκαν, υπερτερεί καθοριστικά τό χρυσόνημα μέ τό όποιο κατ' έξοχήν δουλεύονται τά ιμάτια, τά φωτοστέφανα καί τά παρατιθέμενα άντικείμενα τής παραστάσεως. Αντιθετικώς μέ τό χρυσό,

2. Περί τής έκκλησιαστικής κεντητικής, βλ. τήν μελέτη τής Μαρίας Σ. Θεοχάρη, *Έκκλησιαστικά Χρυσοκέντητα*, έκδ. Αποστολικής Διακονίας, Αθήνα 1986.

λειτουργεί ή χρήση του ἀργυρονήματος, μέ τό όποίο έχει κατασκευασθεί ή σινδόνα καί οί χιτώνες τῶν Ἀγγέλων.

Ὁ Ἐπιτάφιος, δουλεμένος ἐπάνω σέ όλοπόρφυρο βελούδο, εἶναι μεγάλων διαστάσεων (1.20x1.80) καί εἰκονίζει τήν μεγαλειώδη παράσταση τοῦ «Ἐπιταφίου Θρήνου»³, παραθέτοντας συνολικά όκτώ όλόσωμα πρόσωπα. Τό νεκρό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἀνάγλυφο, ἀγιογραφημένο ἐπάνω σέ μουσαμᾶ όπως καί όλα τά ἄλλα, δεσπόζει στό κέντρο τοῦ πρώτου ἐπιπέδου σέ όριζόντιο ἄξονα, ὕπτιο ἐπί «σινδόνης καθαρᾶς». Ἐνθεν καί ἔνθεν εἶναι τοποθετημένοι οἱ δύο κηδευτές τοῦ Κυρίου, ὁ «εὐσχήμων Ἰωσήφ» νεώτερος καί ὁ Νικόδημος γέρων, οἱ όποιοί προσφέρουν τίς τελευταῖες φροντίδες στόν Νεκρωμένο Θεάνθρωπο. Στό δεύτερο ἐπίπεδο, όμοίως σέ όριζόντιο ἄξονα, πίσω, ἀπό τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ εἰκονίζονται τά ὑπόλοιπα πρόσωπα μέ κεντρικό ἐκεῖνο τῆς Παναγίας Μητέρας «θρηνωδούσης», τήν όποία πλαισιώνουν ἐκ δεξιῶν ὁ Εὐαγγελιστής Ἰωάννης καί ἐξ ἀριστερῶν ἡ Μυροφόρος Μαρία ἡ Μαγδαληνή. Δίπλα στους τελευταίους τοποθετοῦνται δύο σεβίζοντες Ἄγγελοι. Ἡ παράσταση όλοκληρώνεται μέ τήν παράθεση –σέ μικρότερη κλίμακα– δύο ἀκόμη θεμάτων: Ἀπό τήν μία πλευρά ἀναπτύσσεται ὁ Τίμιος Σταυρός φέρων «τήν αἰτίαν αὐτοῦ γεγραμμένην»⁴, σέ ρωσική γλῶσσα. Σέ όργανική συνάφεια μ' ἐκεῖνον τοποθετοῦνται τά όργανα τοῦ θείου Πάθους (ἀκάνθινος στέφανος, ἰσοῦψῆς κλίμακα, οἱ ἦλοι, σφύρα, τό δοχεῖον τοῦ όξους κ.τ.λ.). Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά τοποθετεῖται λίθινος κίονας μέ περίτεχνη βάση, ἐπί τῆς όποίας λιτό κιονόκρανο καί ἐπ' αὐτοῦ ὁ φωνήσας ἀλέκτωρ⁵, ἡ λόγχη, ὁ σπόγγος, τό φραγγέλιο καί τά τριάκοντα ἀργύρια τοῦ προδότου Ἰούδα. Ἐπίσης στίς τέσσαρες γωνίες, σέ μικρότερη κλίμακα, εἰκονίζονται ἰσάριθμες μορφές ἐξαπτερύγων ἀγγέλων. Στήν ἐπιφάνεια τοῦ κάμπου ἔνθεν καί ἔνθεν τῶν κεφαλῶν ἀναγράφονται οἱ συντομογραφίες τῶν όνομάτων τῶν εἰκονιζομένων προσώπων. Ὁλόκληρη ἡ παράσταση περιβάλλεται ἀπό διπλή, λεπτή παραλληλόγραμμη ταινία, ἐντός τῆς όποίας κεντημένος μέ χρυσόνημα ἀναπτύσσεται ἐλικοειδῆς θαλλερός βλαστός

3. Περὶ τῆς εἰκονογραφίας τοῦ Ἐπιταφίου Θρήνου, βλ. τό εἰδικό ἄρθρο τῆς Μαρίας Σωτηρίου «Ἐνταφιασμός-Θρήνος», *Δελτίο Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας*, περ. Δ', Ζ' (1973-74), σ. 139-148 καί πίν. 47-50.

4. Ματθ. κζ', 37·& Μαρκ. ιε', 26.

5. Ματθ. κοτ', 74.

μέ μικρά ἄνθη. Ἐξωτερικῶς αὐτῆς ἀναγράφεται ἑλληνιστί τό γνωστό ἀπολυτικό: «Ὁ εὐσχήμων Ἰωσήφ ἀπό τοῦ ξύλου καθελών τό ἄχραντόν σου Σῶμα σινδόνη καθαρά εἰλήσας καί ἀρώμασιν ἐν μνήματι καινῷ κηδεύσας ἀπέθετο»⁶, χρυσοκέντητο ἐπίσης. Τέλος τό ὅλον θέμα περικλείεται ἀπό πανομοιότυπο βλαστό, πού σχηματίζει μιὰ ἰδιότυπη χρυσοκέντητη κορνίζα.

Ἡ τεχνική τοῦ κεντήματος εἶναι λεπτότατη, ἐάν κρίνουμε ἀπό τήν ποικιλία τῶν βελονιῶν, πού ἀποδίδουν ἀριστοτεχνικά τήν ἰδιαιτερότητα τῆς ὑφῆς τῶν ἐνδυμάτων καί τῶν λοιπῶν ἀντικειμένων τοῦ ἔργου. Τά ἐνδύματα καί ὑφάσματα εἶναι διακοσμημένα μέ ποικίλες χρυσοβελονιές πού διαμορφώνουν φυτικά ἢ ἀνθόμορφα θέματα, παραπέμποντας στήν εἰκονογραφία τῆς χριστιανικῆς τέχνης. Τά κράσπεδα τῶν ἱματίων καί γενικῶς τά ἱμάτια, εἶναι διανθισμένα μέ μεταλλικά ἐξαρτήματα, μαργαριτάρια, κοράλλια καί ἡμιπολύτιμους λίθους, πού συνθέτουν ἕνα ἐκπλητικό ἀποτέλεσμα. Ἰδιαίτερη εἶναι καί ἡ ἀγιογραφική ἀναγεννησιακή ἀποτύπωση τῶν μορφῶν, ἡ ὁποία, ἂν καί δέν συνάδει μέ τήν ἐξαῦλωμένη διάσταση τῆς βυζαντινῆς τέχνης, ἀποδίδει ὡς τόσον ὅλες τίς φωτοσκιάσεις καί λεπτομέρειες πού ἐξαίρουν τόν Μεγάλο Νεκρό μέ τήν οὐράνια γλυκύτητα ἀποτυπωμένη στό Πρόσωπό Του. Ὁμοίως δέν περνοῦν ἀπαρατήρητα καί τά εὐγενικά χαρακτηριστικά τῶν ὑπολοίπων προσώπων, τά ὁποία ἀποπνέουν συγκρατημένη ὀδύνη καί ψυχική ἡρεμία.

Ἡ ὅλη τεχνική τοῦ ἔργου, ὁ μελετημένος σχεδιασμός, ἡ εὐρυθμη καί ἰσορροπημένη σύνθεση, καθῶς καί ἡ θεολογική σκέψη πού διαμορφώνει τήν παράσταση, μαρτυροῦν ἐργαστήριο ὑψηλῆς καλλιτεχνικῆς στάθμης, ἀλλά καί δόκιμο παραγγελιοδότη. Ὡς τόσον οἱ ἐνδείξεις καί οἱ ἐπιγραφές τοῦ ἔργου, ἐκτός ἀπό τό στοιχεῖο τῆς χρονολογίας, δέν παρέχουν ἐπαρκεῖς πληροφορίες σχετικῶς μέ τόν κεντητή ἢ τόν ἀφιερωτή. Τό ἔτος κατασκευῆς ἀναγράφεται στήν ὀπισθεν πλευρά τοῦ Ἐπιταφίου, πού εἶναι καλυμμένη ἀπό ἀνοικτόχρωμη καστανή μεταξωτή φόδρα, ἐπί τῆς ὁποίας ὑπάρχει κεντημένη ἢ ἐπιγραφή: «Διά τό ἐν τῇ νήσῳ Σύμῳ (sic) Μοναστήριον τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ τοῦ Πανορμιότου (sic), 1852, года»⁷.

Σήμερα τό ἱερό αὐτό ἄμφιο σώζεται χωρίς ἰδιαίτερες φθορές,

6. Τριώδιον, ἐκδόσεως Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 2001, σελ. 456.

7. Ἡ λέξη года (γκόντα), στήν ρωσική σημαίνει ἔτος καί ὁ συγκεκριμένος τύπος τῆς, εἶναι ἡ γενική ἐνικοῦ, δηλ. ἔτους 1852.

άλωβητο από τό χρόνο καί τίς δύσκολες ιστορικές συγκυρίες πού γνώρισε ἡ Ἱ. Μονή, φυλασσόμενο ὡς προανεφέρθη στό Ἐκκλησιαστικό της Μουσείο, ὡς πολύτιμη ιστορική καί ιερή παρακαταθήκη. Ἀξιοσημείωτο δέ εἶναι, ὅτι ἀπό ἐτῶν προστατεύεται ἀπό σύγχρονη θήκη-κορνίζα πού τό διαφυλάσσει ἀνέπαφο καί ἐπιπλέον εἰδικό ἀφυγραντήρα πού ρυθμίζει τήν ὑγρασία τοῦ χώρου, γεγονός καθοριστικό γιά τήν ἐπιβίωση τοῦ κειμηλίου.

Περί τῆς κορωνίδος αὐτῆς τῶν Πανορμιτινῶν ἀναθημάτων, ἀποκαλυπτικός εἶναι ὁ πολὺς Συμαῖος ιστορικός καί λόγιος, ἀείμνηστος Δημοσθένης Χαβιαρᾶς (1849-1922)⁸, ὁ ὁποῖος στήν μνημειώδη περί τῆς Ἱ. Μονῆς πραγματεία του δέν παραλείπει τή μνεία: «Δῶρον δέ ἰδιαίτερον τῆς εὐσεβοῦς Ρωσίας ἀνάκειται ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ τῆς Μονῆς ὡραῖος χρυσόपाστος ἐπιτάφιος ἀποσταλείς αὐτῇ ἐπί Ἡγουμένου Ἱεροθέου Α΄ ἐπιμελεῖα τοῦ τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει Γενικοῦ Προξένου τῆς Ρωσίας Ζαχαρίου Ζαχάρωφ, τοῦ ἐκ τῆς ἐν τῇ Προποντίδι νήσου Κουτάλεως (Κούταλης)»⁹.

Κατόπιν τούτου, ὡς ἀφετηρία καί ὁδοδείκτη στήν πορεία τῆς παρουσίας μελέτης θά λάβουμε τήν σχετική ἀναφορά τοῦ Δ. Χαβιαρᾶ, διότι προσανατολίζει καί ἐστιάζει τό ἐνδιαφέρον μας στά σημαντικότερα αὐτά δύο πρόσωπα, τόν ἀείμνηστο Ἡγούμενο τῆς Ἱ. Μονῆς Πανορμίτου Ἱερόθεο τόν Α΄ (Φωτιάδη), καί τόν Ρῶσσο Πρόξενο στήν Κωνσταντινούπολη, Ζαχαρία Ζαχάρωφ, τά ὁποῖα διέπρεψαν ἐκκλησιαστικῶς καί πολιτικῶς ἀντιστοιχῶς, διαδραματίζοντας κύριο ρόλο στήν περί τόν ἐξεταζόμενο Ἐπιτάφιο ἱστορία.

Βεβαίως στοὺς κύκλους ιστορικῶν, ἐρευνητῶν καί ἀρχαιολόγων, τῶν ὁποίων ἡ ἐνασχόληση ἀφορᾷ στήν Σύμη, τήν Ἱ. Μονή τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ τοῦ Πανορμίτου καί τήν μακραιώνη ἱστορία τους, δέν ἀποτελεῖ ἄγνωστη πτυχή ἡ ἐνδιαφέρουσα αὐτή σχέση ἀμφοτέρων μέ τήν πάλαι ποτέ ἔνδοξη Ρωσική Αὐτοκρατορία¹⁰. Ἄλλωστε

8. Περὶ Δ. Χαβιαρᾶ βλ. Ἱ. Μ. Χατζηφώτη, *Ἡ ἐν Σύμῃ οἰκογένεια τῶν Χαβιαρᾶδων*, Περιοδικό *Μνημοσύνη* τομ. 1, 1967, σελ. 124-128.

9. Χαβιαρᾶ Δημοσθένους, *Περιγραφή τῆς ἐν Σύμῃ Ἱερᾶς Μονῆς Πανορμίτου*, Ἐν Σάμῳ 1911, σ. 53.

10. Χαβιαρᾶ Δημοσθένους, *Περιγραφή ...*, σ. 49., Ἱ. Μ. Χατζηφώτη, *Σύμη ὁ βιγλάτορας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀρχιπελάγους*, 1996, σελ. 47.

τά λοιπά ιερά κειμήλια τῆς Μονῆς ἐκ Ρωσσίας, ὅπως τό μεγάλο χρυσοποίκιλτο Εὐαγγέλιο, τά βαρύτιμα λειτουργικά ἰ. Σκεύη (Ποτήριον-Δισκάριον κ.τ.λ.), οἱ φορητές Δεσποτικές Εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ «Ἐνθρόνου» καί τῆς Θεοτόκου «Δεομένης» κ.ἄ., πού ἐκτίθενται ὁμοίως στό Ἐκκλησιαστικό τῆς Μουσείου, ἀποτελοῦν τρανοῦς μάρτυρες αὐτῆς τῆς σχέσεως καί ἐπιπλέον μέχρι σήμερα λειτουργοῦν συνεκτικά, προσελκύοντας στήν Ἱ. Μονή πέραν τῶν λοιπῶν, χιλιάδες ὁμοδόξων Ρώσων προσκυνητῶν, πού ἔρχονται γιά νά γνωρίσουν, καί νά συνεχίσουν τρόπον τινά, εὐλαβικῶς τήν ἱερή αὐτή παράδοση. Ἐπίσης τό γεγονός τῆς προσλήψεως ἀρχιτεκτονικῶν ἀναγεννησιακῶν στοιχείων στήν ἀνέγερση τοῦ ἐντυπωσιακοῦ Κωδωνοστασίου τῆς Ἱ. Μονῆς κατά τά ἔτη 1905-1911, οὐδόλως τυχαῖο μπορεῖ νά χαρακτηριστεῖ, ἀφοῦ σύμφωνα μέ τούς μελετητές, πρότυπό του ὑπῆρξε τό ἀντίστοιχο Κωδωνοστάσιο τῆς Λαύρας τοῦ Ἁγίου Σεργίου (Ζαγκόρσκ), ἡ ὁποία εὐρίσκεται στήν εὐρύτερη περιοχή τῆς Μόσχας¹¹. Ἐπιπλέον, καί τό φαινόμενο τῆς περιοδικῆς ἀποστολῆς Ρωσικῆς οἰκονομικῆς βοήθειας πρὸς τήν Ἱ. Μονή, τεκμηριώνει καί ἀποδεικνύει ἐναργέστερα τήν σχέση αὐτή. Ὁ Δημοσθένης Χαβιαρᾶς, ἀναφέρει χαρακτηριστικά ὅτι εἶχε προβλεφθεῖ «κατ' ἔτος ἐξ αὐτοῦ τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Ταμείου τῆς Ρωσσίας ποσόν τι, ὅπερ καί ἀπεστέλλετο αὐτῇ κατά διαφόρους χρονικάς περιόδους, μέχρι τοῦ 1884 ἐπὶ τῆς ἡγουμενείας Μακαρίου Β'»¹².

Πέραν ὅμως αὐτῶν καί τῆς σημαντικῆς αὐτῆς πληροφορίας¹³ τοῦ Δ.Χ., ἡ ὁποία ἀναπαράγεται ἐκ τῶν νεοτέρων μελετητῶν¹⁴, σχετικῶς μέ τόν Ἐπιτάφιο οὐδέν ἄλλο ἐξακριβωμένο στοιχεῖο μέχρι τοῦδε ὑπῆρχε στήν δημοσιευμένη περί τῆς Ἱ. Μονῆς βιβλιογραφία, τό ὁποῖο νά δίδει περισσότερες καί σαφέστερες πληροφορίες περί τοῦ ἐν λόγω κομψοτεχνήματος.

11. Ἱ. Μ. Χατζηφώτη, ὅπ. ἀ. σελ. 46. Τοῦ ἰδίου, *Τά Κάστρα τῆς Ὁρθοδοξίας*, Μονή Πανορμίτου Σύμης, σελ. 44.

12. Χαβιαρᾶ Δημοσθένους, ὅπ. ἀ. σ. 53.

13. Χαβιαρᾶ Δημοσθένους, *Περιγραφή ...*, σ. 53.

14. «Μέ ἐνέργειες τοῦ τελευταίου (Ζαχαρία Ζαχάρωφ) στάλθηκε στό μοναστήρι, ὅταν ἦταν ἡγούμενος ὁ Ἱερόθεος, ὁ ἐπιτάφιος, πού ἐκτίθεται σήμερα στό Σκευοφυλάκιο τῆς μονῆς Πανορμίτη, οἱ εἰκόνες τοῦ τέμπλου Χριστοῦ καί Παναγίας καί ἀργυρόχρυσά ἐξαπτέρυγα». Ἱ. Μ. Χατζηφώτη, *Ἡ Ἱερά Μονή Πανορμίτου Σύμης*, Στέγη Γραμμάτων καί Τεχνῶν Δωδεκανήσου, Σειρά αὐτοτελῶν ἐκδόσεων Ἀριθ. 7, Ἀθήνα 1978, σελ. 100.

Διαβιώντας και έργασάμενος επί πολλά ἔτη στήν Ἱ. Μονή Πανορμίτου, ἔχω –σύν Θεῶ– τήν εὐλογία νά ἀνακαλύπτω διαρκῶς ἐνδιαφέρουσες καί σαγηνευτικές, γνωστές καί ἄγνωστες, πτυχές τῆς πολυκύμαντης ἱστορίας της. Τό τελευταῖο διάστημα, ἀνακάλυψα κάποιες σχετικές ἐπιστολές τῆς ἐποχῆς, μέ πλῆθος ἐνδιαφερόντων στοιχείων καί πολυτίμων πληροφοριῶν, πού συμβάλλουν καθοριστικά στήν ἔρευνα¹⁵, περί τοῦ ἐν λόγῳ κειμηλίου, καί συμπληρώνουν καίρια τά ὑφιστάμενα κενά τῆς προελεύσεώς του.

Ὡς ἐκ τούτου, ἡ συγκεκριμένη ἐργασία βασίστηκε, σχεδόν ἀποκλειστικά, στό πρωτογενές αὐτό ἀρχαιολογικό ὑλικό, τήν «πρώτη ὕλη» τῆς ἱστορίας, τή βάση γιά τήν ἀνασύνθεση τῆς εἰκόνας τοῦ παρελθόντος. Εὐελπιστεῖ δέ, ὅτι πέραν τοῦ ἀρχικοῦ της στόχου νά παρουσιάσει τόν Ἐπιτάφιο, ἀφ' ἑνός θά ἀναδείξει τόν σημαίνοντα ρόλο τῶν ἐμπλεκόμενων προσώπων καί ἀφ' ἑτέρου θά συμβάλλει ἀκόμα περισσότερο στήν διερεύνηση τῆς ἐνδιαφέρουσας αὐτῆς περιόδου.

Ὅμως πρῖν τήν παράθεση τῶν ἐπιστολῶν, πού ἀναφέρονται στό παρουσιαζόμενο κειμήλιο, θεωρῶ ἐξίσου σημαντική τήν προσπάθεια ἀνασυστάσεως ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, προκειμένου νά κατανοηθεῖ τό πλαίσιο στό ὁποῖο ἔδρασαν τά πρόσωπα πού συνδέονται κατά διαφόρους τρόπους μέ τήν ἱστορία τοῦ Ἐπιταφίου.

Βρισκόμαστε λοιπόν στήν περίοδο τῆς Ὀθωμανικῆς κυριαρχίας (1522-1912) στά Δωδεκάνησα. Ἡ μικρή Σύμη καί μερικές ἀκόμη ἀπό τίς Νότιες Σποράδες –καθ' ὅλη τήν διάρκεια αὐτῆς– ἀπολαμβάνει τά Προνόμια καί τήν εὐνοια τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, δηλαδή πλήρη διοικητική, οικονομική καί δικαστική αὐτονομία, μέ μόνη τήν ὑποχρέωση τῆς κατ' ἀποκοπήν ἐτησίας καταβολῆς τῶν φόρων καί φυσικά τῆς ὑποταγῆς στό Σουλτάνο¹⁶. Ἔτσι χάριν αὐτῶν, ἀλλά καί

15. Ἀπό τήν θέση αὐτή ἐκφράζω θερμές υἱκές εὐχαριστίες στόν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτη μας κ. Χρυσόστομον γιά τήν παρότρυνσή του νά ἀσχοληθῶ μέ τό συγκεκριμένο θέμα καθώς καί στόν Πανοσιώτατον Ἡγουμενεύοντα Ἀρχιμ. π. Ἱερόθεο Κοενάκη καί τήν Ἐφορεία τῆς Ἱ. Μονῆς Πανορμίτου. Ἐπίσης εὐχαριστῶ τήν ἀγαπητή κ. Ἀναστασία Γ. Εὐθυμίου διδάκτορα Βυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας γιά τίς πολύτιμες κατευθύνσεις της σχετικά μέ τήν δομή τῆς μελέτης.

16. «ἡ ὀρθόδοξος γραικική τῆς Σύμης κοινότης, μόνη ἐκ τῶν ἄλλων Σποράδων... ἀξιολογώτερα, εὔρε τήν εὐκαιρία νά προαχθῆ βαθμηδόν ἔνεκα τῆς εὐνοίας, ἧς ὡς καί αἱ ἄλλαι νῆσοι ἀπήλαυον ἀπό τοῦ Σουλτάν-Σουλεϊμάν τοῦ Μεγαλοπρε-

τῆς ἐνεργητικότητος τῶν κατοίκων τῆς, γνωρίζει μεγάλη οικονομική ἀκμή καί κορυφαία πολιτιστική ἀνάπτυξη. Οἱ πλείστοι Συμαῖοι δραστηριοποιοῦνται στήν ναυτοσύνη (ναυσιπλοΐα, ναυπηγική, σπογγαλιεία), τό ἐμπόριο, τήν βιοτεχνία καί τίς καλές τέχνες. Τό προβάδισμα ὅμως κατέχουν οἱ δραστηριότητες «στό μέγα τῆς θαλάσσης κράτος»¹⁷, μέ κορυφαία δραστηριότητα τήν σπογγαλιεία καί ἐν συνεχείᾳ τό ἐμπόριο τῶν σπόγγων¹⁸. Ὅλη τούτη ἡ οικονομική ἀνάπτυξη, ἔχει φυσικά μεγάλο ἀντίκτυπο καί στό βιοτικό ἐπίπεδο τῶν κατοίκων, τό ὁποῖο στόν 19ο αἰῶνα, καταγράφει ἀξιοθαύμαστη ἀνοδική πορεία. Ἡ εἰσροή κεφαλαίων, ἐνεργοποιεῖ ἀντιστοίχως ἕναν ὄργανισμό σ' ὅλα τά ἐπίπεδα ζωῆς καί δράσεως τῆς τοπικῆς κοινωνίας, μέ πρώτιστη τήν Παιδεία τοῦ νησιοῦ¹⁹.

Στήν χρυσή αὐτή ἐποχή, πού ἡ Σύμη βρισκόταν στόν κολοφῶνα τῆς ἀκμῆς τῆς, γεννήθηκε τό ἔτος 1765 ἢ 1766 ἀπό τήν αὐτόχθονα οἰκογένεια Φωτίου Μαρκονῆ (Φωτιάδη) ὁ πρεσβύτερος υἱός Ἰωάννης, ὁ μετέπειτα Πανορμιτῆς Ἡγούμενος Ἱερόθεος. Μία δεκαετία μετά, γεννήθηκε καί ὁ νεώτερος ἀδελφός του Μιχαήλ. Πνεῦμα ἀνήσυχο καί φιλομαθές ὁ Ἰωάννης, μαθήτευσε ἀρχικά στήν σχολή τῆς Ἁγίας Μαρίνης τῆς Σύμης, στήν ὁποία ἐδιδάχθη τά ἐγκύκλια γράμματα καί ἐν συνεχείᾳ φοίτησε στήν Ἀθωνιάδα Ἐκκλησιαστική Σχολή

πούς καί τῶν διαδόχων αὐτοῦ...» Δ. Χαβιαρᾶ, *Ἡ Ὁρθόδοξος Κοινότης τῆς νήσου Σύμης*, στό «Περιοδικόν σύγγραμμα τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Φιλολογικοῦ Συλλόγου», 25 (1895), σελ. 155-156. Καί, Πέτρου Ν. Κλαδάκη, *Τό προνομιακόν καθεστῶς ἐν Σύμῃ-Ἀγῶνες καί θυσίαι τῶν κατοίκων τῆς*. Τά Συμαϊκά, Ἐπιστημονικό περιοδικό σύγγραμμα, τομ. Β', Ἀθήναι 1974 σελ. 5-16. Καί, Μ. Σκευοφύλακος, *Ὁ Πανορμίτης καί ἡ περιώνυμη Μονή του*, Ἀθήναι 1965, σελ. 21-25.

17. «Οἱ ναυτικές δραστηριότητες τῶν Συμαϊκῶν διαζωγραφίζονται μέ θαυμασμό ἀπό τοὺς διάφορους Προξένους τῆς Εὐρώπης καί τοὺς ταξιδιώτες τῆς ἐποχῆς. Γιά νά καλυφθοῦν οἱ ἔντονες ἀνάγκες τοῦ ἐμπορίου, τά πλοῖα τοῦ νησιοῦ τῆς Σύμης δέ σταμάτησαν νά ἐργάζονται σκληρά ὅλο τόν 18ο αἰ...» Γ. Θ. Βεργωτῆ, *Τό Κοινό τῆς Σύμης καί ἡ ἐκπαίδευσή του*, *Συμβολή τῆς Ἐκκλησίας στά κοινά τοῦ Νησιοῦ*, Σύμη 1993, σελ. 21.

18. «Κατά τήν περίοδο 1860 καί ἔπειτα ἡ Σύμη γίνεται κέντρο διεθνούς ἐμπορίου. Δημιουργεῖται ἡ τάξη τῶν ἐμπόρων καί τῶν καπετάνιων πού διοικοῦν τό νησί ὡς δημογέροντες. Οἱ Συμαϊκοί στό νησί ἀσχολοῦνται πιά μέ τό ἐμπόριο τῶν σπόγγων. Ἡ ζήτηση τοῦ προϊόντος αὐτοῦ ἀπό τοὺς Εὐρωπαίους ὠθεῖ τόν Ἰ. Κατριό νά ἰδρύσει ὑποκαταστήματα στη Γενεύη καί στό Βερολίνο. Οἱ ἀδελφοί Δημήτριος καί Βασίλειος Ν. Πετρίδη ἰδρύουν ὑποκαταστήματα-ἐπιχειρήσεις στό Λονδίνο καί στή Γερμανία...» Γ. Θ. Βεργωτῆ, ὅπ. ἀ., σελ. 26.

19. Γ. Θ. Βεργωτῆ, ὅπ. ἀ., σελ. 61, 89 καί 148.

στό Άγιον Όρος, όπου και παρέμεινε επί ικανά έτη, προκειμένου να μυηθεί στα μοναχικά ιδεώδη και τον μοναστηριακό τρόπο ζωής. Τέλος ολοκλήρωσε τις σπουδές του στην Σμύρνη και τις Κυδωνίες της Μικράς Άσίας²⁰.

Άμέσως μετά εικάζεται ότι επέστρεψε στην γενέτειρα νήσο, αλλά τό 1805 σέ ώριμη πλέον ηλικία, γιά προσωπικούς του λόγους, έπέλεξε τήν έγκαταστασή του αρχικώς στό Άγιον Όρος και έν συνεχεία άνεχώρησε μέ τόν άδελφό του Μιχαήλ γιά τήν κοσμοπολίτικη Βασιλεύουσα. Έκει παρέμειναν άμφότεροι πλέον τής δεκαπενταετίας και «έδίδαξαν έν ταίς Σχολαίς Νεοχωρίου²¹ και Γαλατά, κατόπιν δέ έν ταίς οικίαις Άντωνίου Ζωγράφου και Ζαχαρίου Ζαχάρωφ, Γενικοϋ Προξένου τής Ρωσίας»²². Άσκώντας λοιπόν τήν διδασκαλία στις Έλληνικές αυτές σχολές και κατόπιν σέ έπιφανείς οικογένειες τής Πόλης, παρέμειναν εκεί μέχρι τό 1834, όταν ό Ίωάννης κατόπιν έπιμόνων πιέσεων και αιτήσεων τής Κοινότητας τής Σύμης, κατέλιπε τήν κατάφορτη πνευματικων ιδεολογικων ρευμάτων και κατευθύνσεων πολυπολιτισμική Κωνσταντινούπολη, γιά να έπιστρέψει οριστικώς στην Σύμη, όπου ανέλαβε τήν διεύθυνση τής εκεί Έλληνικής Σχολής²³. Ό μικρότερος άδελφός του Μιχαήλ, παρέμεινε στην Πόλη, συνεχίζοντας τό διδακτικό του έργο στην οικία Ζαχάρωφ²⁴.

Τό έτος 1838, ό Ήγούμενος τής Μονής τοϋ Πανόρμου, Άρχιμανδρίτης Νεόφυτος ό Β΄, άπεβίωσε, αφήνοντας δυσαναπλήρωτο κενό, τό όποιο θά μπορούσε να καλυφθεί μόνον από πρόσωπο, έγνωσμένης ήθικης ποιότητας, ύψηλης μορφώσεως και δυναμικοϋ χαρακτήρα. Και ως τέτοιο καθολική τή γνώμη οί Συμαίοι επέλεξαν τόν ρέκτη διδάσκαλο Ίωάννη Φωτιάδη, ό όποιος ως τόσον προτιμούσε τόν φιλοσοφικό τρίβωνα, από τά Ίερατικά άμφια, «θεωρων βαρύ σφόδρα τό τής ιερωσύνης αξίωμα»²⁵. Όμως κατόπιν των συνεχιζόμενων

20. Χαβιαρά Δημοσθένους, όπ. ά., σ. 64. Μ. Σκευοφύλακος, *Ό Πανορμίτης...*, σελ. 54.

21. «Τό συνοδικό γράμμα τοϋ Πατριάρχη Σαμουήλ τοϋ Χαντζερή μάς πληροφορεί ότι ήδη από τό 1764 είχε συσταθεί στό χωριό «ή έν Νεοχωρίω τοϋ Βοσπόρου κοινή σχολή». Μπενλίσοι Φώτης, «Νεοχώρι», 2008, *Έγκυκλοπαίδεια Μείζονος Έλληνισμού*, Κωνσταντινούπολη URL: <http://www.ehw.gr/l.aspx?id=11083>.

22. Χαβιαρά Δημοσθένους, όπ. ά. σ. 64.

23. Ί. Μ. Χατζηφώτη, *Η Ίερά Μονή Πανορμίτου Σύμης...*, σελ. 100.

24. Χαβιαρά Δημοσθένους, όπ. ά. σ. 64.

25. Χαβιαρά Δημοσθένους, όπ. ά. σ. 65.

πιέσεων τῆς Κοινότητος, καί τῆς ἐπιμονῆς τοῦ τότε Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου, ὁ Ἰωάννης ὡς λαϊκός ἐδέχθη ἀρχικῶς νά ἀναλάβει τήν οικονομική διαχείριση τῆς Μονῆς, ἡ ὁποία μετά τόν θάνατο τοῦ Νεοφύτου, βρισκόταν σέ ἀθλία κατάσταση, ἔνεκα τῶν ὑπερόγκων ἐξόδων πού δαπανήθηκαν τά προηγούμενα χρόνια, γιά τήν γενική ἀνοικοδόμηση τοῦ Μοναστηριακοῦ συγκροτήματος. Πέραν τούτων ἡ Μονή λόγῳ τῆς οικονομικῆς στενότητος πού ἀντιμετώπιζε, εἶχε λάβει καί ἀρκετά οὐχί εὐκαταφρόνητα ποσά ὡς δάνεια, ἀπό πρόσωπα καί φορεῖς²⁶, τά ὁποῖα ἔχρηζαν ἀμέσου τακτοποιήσεως. Ἔτσι τό διάστημα 1839-1843, ὁ Ἰωάννης Φωτιάδης λαϊκός ὢν, ἐγκατεστάθη στήν Μονή ἀσκῶντας λίαν ἐπιτυχῶς καθήκοντα Γενικοῦ Ἐπιστάτου. Σέ ἀνέκδοτο χειρόγραφο, κατάλογο Περιουσιολογίου μάλιστα τοῦ ἔτους 1839, ὑπογράφει ὡς «Ἰωάννης Φωτιάδης ὁ ἐπί τῆς Μονῆς τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ Πανορμιώτου»²⁷.

Προϊόντος τοῦ χρόνου, οἱ πολλές ἀνάγκες καί ὁ ἰδιάζων χαρακτηρισμός τῆς Μονῆς, ἐπέβαλαν τήν κατάρτιση ἐιδικοῦ Κανονισμοῦ λειτουργίας της, τήν θέσπιση τοῦ ὁποίου ἀπαίτησε τό σεπτό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο. Πρός τοῦτο μετέβη στήν Σύμη τόν Μάρτιο τοῦ 1843 ὁ προαναφερθεῖς Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος, ὁ ὁποῖος σέ συνεργασία μέ τήν Κοινότητα καί δὴ τόν Ἰωάννη Φωτιάδη, συνέταξαν τόν ἐν λόγῳ Κανονισμό, πού προέβλεπε ὅμως Ἡγούμενο ἱερωμένο. Κατόπιν τοῦ προβλήματος αὐτοῦ, ὁ Ἰωάννης «ἐκ τῶν ἐμμόνων παρακλήσεων τῶν Συμαίων, οὐ μὴν δέ ἀλλά καί διά τῶν προτροπῶν αὐτῆς τῆς Μεγ. Ἐκκλησίας καί τοῦ Ἀρχιερέως ἐπέισθη ἐπί τέλος νά ἱερωθῆ καί νά διαμείνῃ Ἡγούμενος τῆς Μονῆς»²⁸. Εἰσήλθε λοιπόν στίς τάξεις τοῦ ἀγάμου κλήρου, λαβών τό ὄνομα Ἰερόθεος, «κατά Μάρτιον μεσοῦντα τοῦ ἔτους 1843»²⁹. Εὐθύς ἀμέσως μέ τήν σύμφωνη γνώμη τῆς Κοινότητος κατεστάθη ἀπό τόν κυρίαρχο Μητροπολίτη Ἡγούμενος τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου, καί ἐπέδειξε μία ἀγλαόκαρπη ἐκκλησιαστική καί ἐθνική δράση. Μετά ταῦτα, ὁ Κανονισμός λειτουργίας τῆς Ἱ. Μονῆς, ἐνεκρίθη τόν Μάϊο τοῦ 1843

26. Ἱ. Μ. Χατζηφώτη, *Τά Κάστρα τῆς Ὁρθοδοξίας*, Μονή Πανορμίτου Σύμης, σελ. 27, 64, 66.

27. Ἐγγραφο ὑπ' ἀριθ. Α1-13, Ἱστορικόν Ἀρχεῖον Μ. Σκευοφύλακος.

28. Χαβιαρᾶ Δημοσθένους, ὄπ. ἀ., σ. 67.

29. Χαβιαρᾶ Δημοσθένους, ὄπ. ἀ., σ. 67.

ἀπό τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Γερμανό τόν Δ΄ καί τήν Ἁγία καί Ἱερά Σύνοδο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου³⁰.

Μετά τήν σύντομη παράθεση τῶν βιογραφικῶν στοιχείων τοῦ Ἱεροθέου, καταθέτουμε ἀντιστοίχως τά ὅποια στοιχεῖα συλλέξαμε γιά τόν Ζαχαρία Ζαχάρωφ καί τό περιβάλλον του. Ἡ βασικότερη πληροφορία, ἢ μᾶλλον ἐπιβεβαίωση, ἀντλήθηκε ἀπό τόν Δημοσθένη Χαβιαρά, ὁ ὁποῖος ἀναφερόμενος στόν μεγάλο Ἐπιτάφιο τῆς Μονῆς, δέν παραλείπει νά ἀναφερθεῖ στό πρόσωπό του ὡς ἐπιμεληθέντος τά τῆς κατασκευῆς καί ἀποστολῆς, ἐπιβεβαιώνοντας παραλλήλως τήν τότε ιδιότητά του, ὡς «ἐν Κωνσταντινουπόλει Γενικοῦ Προξένου τῆς Ρωσίας»³¹.

Ἄγνοοῦμε βέβαια τήν ἀκριβή περίοδο, κατά τήν ὁποία ὁ Ζαχάρωφ ἀσκοῦσε τά διπλωματικά του καθήκοντα στήν Κωνσταντινούπολη, ἀφοῦ ὁ Δ. Χ. ἀναφέρεται μόνο στήν χρονική στιγμή τῆς δωρεᾶς τοῦ Ἐπιταφίου, ἡ ὁποία ὅπως ἐξακριβώνεται ἀφ' ἑνός ἐκ τῆς σχετικῆς ἀλληλογραφίας³² καί ἀφ' ἑτέρου ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ κομψοτεχνήματος, εἶναι ὁ Ὀκτώβριος/Νοέμβριος τοῦ ἔτους 1852. Βεβαίως ἐξ ἄλλης ἐπιστολῆς τοῦ Ρώσου ἀξιωματοῦχου, ἡ ὁποία προηγεῖται ἀρκετά τῆς ἀνωτέρω χρονολογίας, διαφαίνονται ἐνέργειες ὅπως ἡ ἀκόλουθη: Τό φθινόπωρο τοῦ ἔτους 1838, ὁ Ζαχάρωφ ἀποστέλλει στήν Μονή ὡς ἐνίσχυση ἐκ μέρους τῆς Ρωσικῆς Αὐλῆς, σεβαστό ποσό μέσω τοῦ Ἑρρίκου Δούτζη, ἐπίσης Ρώσου Προξένου στήν Ρόδο³³. Ἐπίσης ἄλλη προγενεστέρα ἐπιστολή³⁴ τοῦ ἔτους 1836, τήν ὁποία θεωρῶ ὡς τήν πλέον βαρύνουσα σέ ἀξία, μαρτυρεῖ τήν μεγίστη ἐπιρροή τοῦ Ζαχάρωφ στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως. Συντάκτης τῆς συγκεκριμένης ἐπιστολῆς εἶναι ὁ Ἡγούμενος Κύριλλος τῆς Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Ταξιάρχου Μιχαήλ τοῦ Ρουκουνιώτου τῆς Σύμης, ὁ ὁποῖος ἀξιοποιώντας

30. Χαβιαρά Δημοσθένους, ὄπ. ἀ., σ. 67, καί Ἰ. Μ. Χατζηφώτη, *Ἡ Ἱερά Μονή Πανορμίτου Σύμης...*, σελ. 76-81.

31. Χαβιαρά Δημοσθένους, ὄπ. ἀ., σ. 53.

32. Χειρόγραφο ὑπ' ἀριθ. Γ009, Γ010, & Γ011 Κῶδιξ 3. Ἱστορικό Ἀρχεῖο Ἰ. Μ. Πανορμίτου.

33. Χειρόγραφο ὑπ' ἀριθ. Γ002 Κῶδιξ 3. Ἱστορικό Ἀρχεῖο Ἰ. Μ. Πανορμίτου.

34. Χειρόγραφο ὑπ' ἀριθ. Β011 Κῶδιξ 2. Ἱστορικό Ἀρχεῖο Ἰ. Μ. Πανορμίτου.

τήν δυνατή σχέση τοῦ κοινοῦ τους διδασκάλου Ἱεροθέου Φωτιάδου μέ τόν «συμμαθητή» τοῦ ἰδίου, Ζαχάρωφ, παρακαλεῖ τόν τελευταῖο νά μεσολαβήσει στόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Γρηγόριο (ΣΤ'), προκειμένου νά παύσουν οἱ ὀχλήσεις τοῦ ἐπιχωρίου Μητροπολίτου Ρόδου Παϊσίου, πρός τήν Σταυροπηγιακή Μονή του. Ἐντύπωση προκαλεῖ ἡ ἔκφραση στό τέλος τῆς ἐπιστολῆς, ὅπου ὁ Ἠγούμενος Κύριλλος ὑποσημειώνεται ὡς «*Δοῦλος σας ταπεινός*». Προφανῶς τό στοιχεῖο αὐτό δέν ὑπαγορεύεται ἀπό κανόνες εὐγενείας, ἀλλά ὑπεμφαίνει τήν ἀνώτατη κοινωνική θέση, γιατί ὄχι, τοῦ Γενικοῦ Προξένου, τήν ὁποία πιθανότατα κατεῖχε ἀπό τότε ὁ Ζαχάρωφ. Ἐξ ἄλλου τέτοιου εἴδους δυνατότητες δέν ἦταν ἐφικτό νά διαθέτουν τυχαῖα πρόσωπα, στερούμενα πολιτικῆς δυνάμεως καί κρατικῆς ἐξουσίας. Τέλος, ὅταν ὁ Ἱερόθεος ὡς λαϊκός ἀκόμα μετά τοῦ ἀδελφοῦ του Μιχαήλ βρισκόταν στήν Κωνσταντινούπολη, κατά τόν Δ. Χ. πρό τοῦ ἔτους 1839, «ἔμεινε διδάσκων παρά τῆ οἰκογενεῖα τοῦ Ζ. Ζαχάρωφ»³⁵, στοιχεῖο ἐπίσης ἐνδεικτικό τῆς ὑψηλῆς κοινωνικῆς θέσεως τοῦ Ρώσου εὐγενοῦς. Ὅλα τοῦτα μᾶς ὀδηγοῦν στήν ὑπόθεση, ὅτι τό πιθανότερο ἦταν, ὁ Ζαχάρωφ νά κατεῖχε τόν Προξενικό θῶκο, τουλάχιστον ἀπό τό ἔτος 1836.

Στό δεύτερο μέρος τῆς μελέτης μας, παραθέτουμε τήν λίαν ἐνδιαφέρουσα ἱστορία τοῦ ἐν λόγω κειμηλίου, ἡ ὁποία καταγράφεται ὀλοκληρωμένα σέ μιά ἀποκαλυπτική «τριλογία» τῶν ἐπιστολῶν πού προανεφέρθηκαν. Ἡ πρώτη ἐκ τῶν τριῶν ἔχει γραφεῖ στήν Ρόδο τήν 23 Ὀκτωβρίου/4 Νοεμβρίου 1852, καί εἶναι ὑπογεγραμμένη ἀπό τόν ἐκεῖ Ρώσο Πρόξενο Ἑρρίκο Δούτζη. Ἀπευθύνεται δέ «Πρός τόν Αἰδεσιμότατον ἅγιον Ἱερόθεον Ἠγούμενον τῆς ἐν Σύμῃ Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Πανερμιώτου καί τόν ἀδελφόν αὐτοῦ Μιχαήλ» καί ἀναφέρεται ἐμμέσως πλὴν σαφῶς στόν Ἐπιτάφιο. Ὅπως προκύπτει ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν στοιχείων τοῦ ἐγγράφου, τό λειτουργικό αὐτό ἄμφιο συσκευασμένο σέ «κιβώτιο» καί μαζί του μιά ἐσώκλειστη ἐπιστολή, ἔχει μόλις παραλάβει ὁ ἐν Ρόδῳ Ρώσος Πρόξενος, ἀπεσταλμένα ἀπό τόν ὁμόλογό του στήν Κωνσταντινούπολη Ζαχαρία Ζαχάρωφ. Κύριο μέλημά του εἶναι ἡ ἀσφαλῆς ἀποστολή τους στήν

35. Χαβιαρά Δημοσθένους, ὅπ. ἀ. σ. 64.

Ι. Μονή τοῦ Πανορμίτου, πού ἀποτελεῖ καί τόν τόπο προορισμοῦ τους, συμφώνως μέ τίς ὑποδείξεις τοῦ Ζαχάρωφ. Προφανῶς ἡ ἐπιδίωξη ἀμφοτέρων τῶν Ρώσων ἀξιωματούχων, θά ἦταν ἡ ἔγκαιρη ἀποστολή τοῦ Ἐπιταφίου, προκειμένου κατά τήν ἐπικειμένη Πανηγυρική τῆς Μονῆς τήν 8ῃ Νοεμβρίου, τό κειμήλιο νά ἐδέσποζε σέ περίοπτη θέση ἐντός τοῦ Καθολικοῦ της. Ὅμως, σύμφωνα μέ τήν ἐπιστολή, οἱ συνθήκες δέν ὑπῆρξαν κατάλληλες γιά τό ἐγχείρημα, διότι τό προτεινόμενο γιά τήν μεταφορά σκάφος ἦταν μικρό σέ μέγεθος καί ὁ Δούτζης μή ἐμπιστευόμενος τίς δυνατότητές του, ἀνέβαλε γιά εὐθετότερο χρόνο τήν ἀποστολή.

Ἡ πρώτη αὐτή ἐπιστολή ὑπ' ἀριθ. 9 εἶναι γραμμένη μέ μαύρη μελάνη σέ δίφυλλο χαρτί διαστάσεων 20x29 cm καί ἔχει διπλωθεῖ καταλλήλως, ὥστε νά μήν χρειάζεται ταχυδρομικό φάκελλο ἀποστολῆς. Ἐξωτερικά ἀναγράφει: «Πρός τοὺς Κυρίους Ἱερόθεον καί Μιχαήλ ἀδελφούς. Σύμην (Πανερημιώτην)». Στήν δεξιά πλευρά, μεταγενεστέρα μᾶλλον σημείωση, «Ἑρρίκος Δούτζης 23 8βρίου 1852». Ἐπίσης ἐπί τῆς ἐνώσεως τῶν πτυχῶν, φέρει σφραγίδα μέ τό θυρεό τοῦ Ρωσικοῦ Προξενείου τῆς Ρόδου. Τό τέλος τῆς κάθε σειρᾶς τοῦ κειμένου, σημειώνεται μέ κάθετη γραμμή καί ἀκολουθεῖται τόσον ἡ στίξη, ὅσον καί ἡ ὀρθογραφία τοῦ πρωτοτύπου.

Ρόδο 23 Ὀκτωβρίου 1852
4 Νοεμβρίου

*Πρός τόν Αἰδεσιμότατον ἅγιον Ἱερόθεον Ἡγούμενον/
τῆς ἐν Σύμην Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Πανερημιώτου καί τόν/
ἀδελφόν αὐτοῦ Μιχαήλ*

*Μετά πολλῆς τῆς εὐχαριστήσεως δράττομαι τῆς | εὐχαιρίας ταύτης
νά σᾶς προσφέρω τά σεβάσματά μου | καί νά σᾶς ἐκφράσω τήν
μεγάλην ἐπιθυμίαν μου τοῦ νά | πληροφορηθῶ διά τό αἷσιον τῆς
υγείας σας. ἐλπίζω δέ | ὅτι θέλετε ἐκπληρώσει τήν εὐχὴν μου ταύτην.*

*Σᾶς εἰδοποιῶ προσέτι ὅτι ὁ κύριος Ζαχαρίας | Ζαχαρόφ μέ δι-
εὐθunen ἔν κιβώτιον μέ τήν ἐσώκλειστον | ἐπιστολήν διά νά σᾶς τό
πέμψω αὐτόθε, τό ὅποῖον θέλετε λάβῃ ἀπό τόν Κύριον ...*

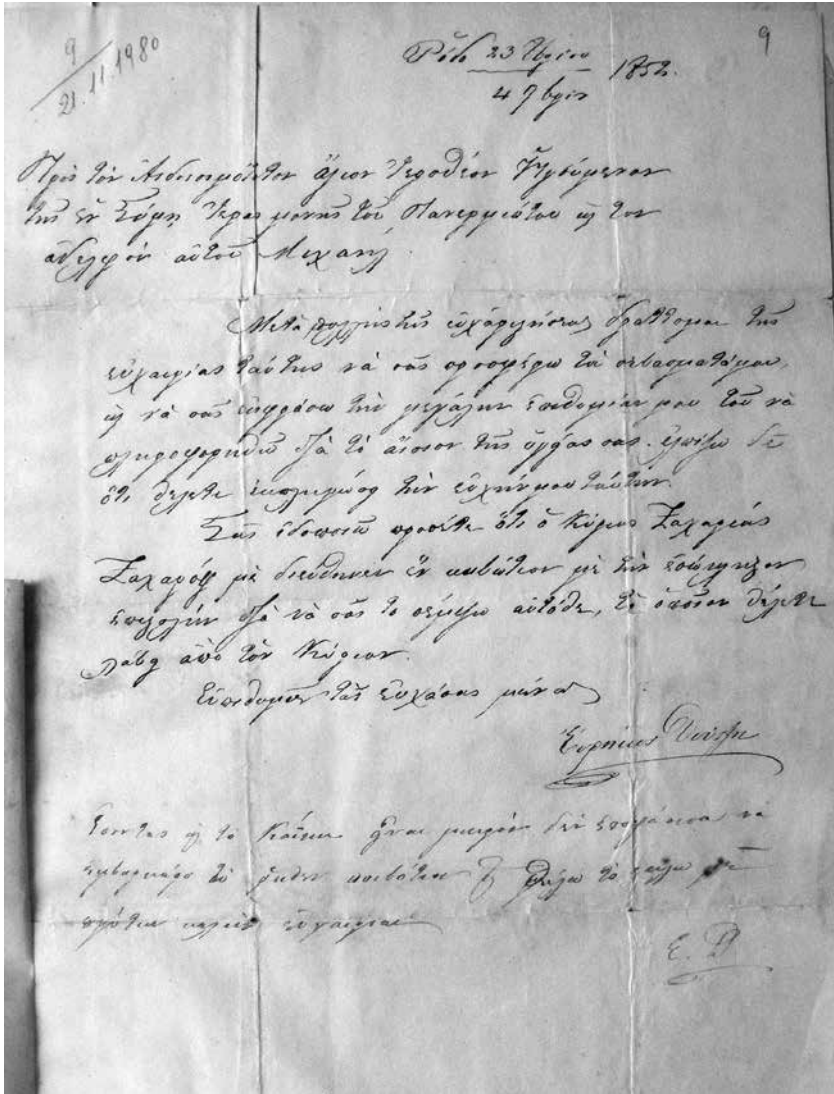
Ἐπιθυμῶν τάς εὐχάς σας μένω

Ἑρρίκος Δούτζης

Υ.Γ.

... εις τό καϊκι εἶναι μικρόν δέν ἀποφάσισα νά | ἐμπαρκάρω τό
ῤηθέν κιβώτιον. Θέλω τό στείλω μέ πρώτην καλήν εὐχαίριαν.

Ε. Δ.

Ἡ δευτέρα σχετική ἐπιστολή ὑπ' ἀριθ. 10, ἔχει συντάκτη τὸν Ζαχαρία Ζαχάρωφ, καὶ τόπο συντάξεώς της τὴν Κωνσταντινούπολη· ἀπευθύνεται δέ «Πρὸς τοὺς Κυρίους Ἱερόθεον καὶ Μιχαήλ ἀδελφοὶ Φωτιάδαι Εἰς Σύμην». Τὸ κείμενο αὐτὸ κάνει πλέον σαφῆ λόγο γιὰ τὸν Ἐπιτάφιο καὶ περιέχει σχετικές ὁδηγίες περὶ τῆς παραλαβῆς του. Χρονικὰ προηγεῖται ἀπὸ τὴν προηγουμένη ὑπ' ἀριθ. Γ09 ἐπιστολή τοῦ Δούτζη κατὰ πέντε ἡμέρες (23ῃ Ὀκτωβρίου 1852), καὶ ἴσως εἶναι ἐκείνη, τὴν ὁποία ἀναφέρει ὁ Δούτζης ὡς «ἐσώκλειστον» εἰς τὸ «κιβώτιον». Βεβαίως ἐκ τῆς συγκεκριμένης ἐπιστολῆς συνάγεται, ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἄλλη ἐπιστολή ἢ ἔστω πρόχειρες σημειώσεις στὰ χέρια τοῦ Δούτζη, πού ὄφειλε νὰ ἐπιδόσει εἰς τοὺς ἀδελφούς Φωτιάδη, μαζί μέ τὸν Ἐπιτάφιο. Ἔτσι ποιά τελικῶς ἐπιστολή ἦταν ἢ «ἐσώκλειστος», δέν εἶναι δυνατόν νὰ καθορισθεῖ μέ ἀκρίβεια. Σ' αὐτὴν πάντως, ἀναφέρονταν ἀναλυτικῶς τὰ ὑλικά κατασκευῆς τοῦ Ἐπιταφίου καὶ ἡ ἀξία τους, ἀλλὰ καὶ τὸ συνολικὸ κόστος τοῦ ἀμφίου, τὸ ὁποῖο βάρυνε ἀποκλειστικά τὸ βαλάντιο τοῦ Ζαχάρωφ, κατὰ τὴν μαρτυρία τοῦ κειμένου. Ἄτυχῶς σήμερα, οὐδέν τέτοιο τεκμήριο ἔχει διασωθεῖ, οὕτως ὥστε νὰ ἀποκαλύπτει τὰ τόσο ἐνδιαφέροντα αὐτὰ στοιχεῖα. Ἡ διασωθεῖσα ὑπ' ἀριθ. 10 ἐπιστολή, εἶναι γραμμένη, ὅπως καὶ ἡ προηγουμένη, μέ μαύρη μελάνη σέ δίφυλλο χαρτί διαστάσεων 20,5x26 cm καὶ ἔχει διπλωθεῖ καταλλήλως, ὥστε νὰ μὴν χρειάζεται ταχυδρομικὸ φάκελλο ἀποστολῆς. Ἐξωτερικὰ ἀναγράφει: «Πρὸς τοὺς Κυρίους Ἱερόθεον καὶ Μιχαήλ ἀδελφοὶ Φωτιάδαι Εἰς Σύμην». Τὸ κείμενο ὑπογράφεται ἰδιοχείρως ἀπὸ τὸν Πρόξενο Ζαχάρωφ. Ὁμοίως τὸ τέλος τῆς κάθε σειρᾶς τοῦ κειμένου, σημειώνεται μέ κάθετη γραμμὴ καὶ ἀκολουθεῖται τόσον ἢ στίξη, ὅσον καὶ ἡ ὀρθογραφία τοῦ πρωτοτύπου.

Κωνσταντινούπολις τῇ 18 8βρίου 1852

Κύριοι |
 Ἱερόθεε καὶ Μιχαήλ ἀδελφοὶ Φωτιάδαι |
 Εἰς Σύμην

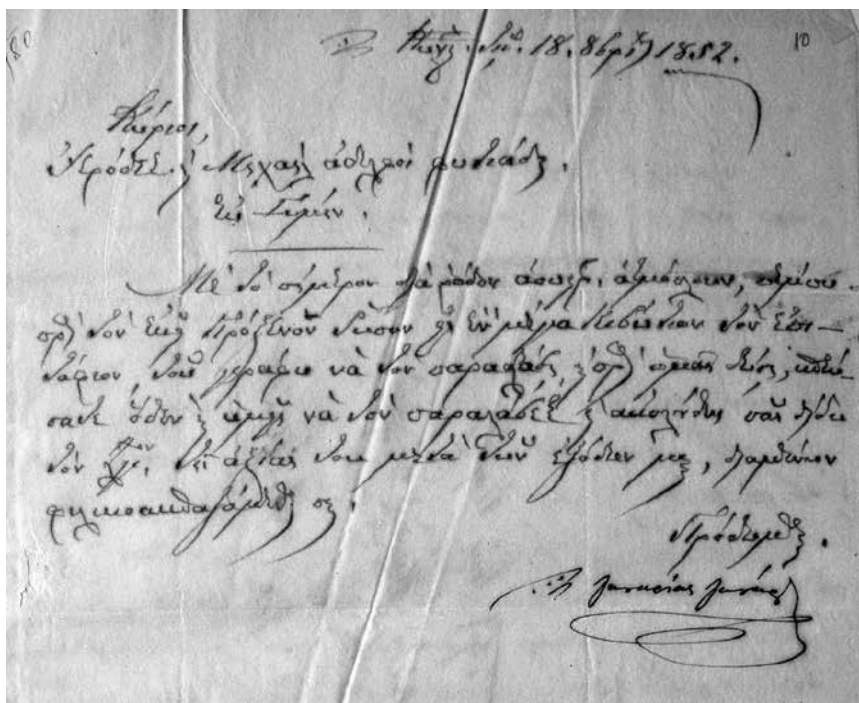
Μέ τὸ σήμερον διὰ ῥόδον ἀποπλ(ευσαν) ἀτμόπλοιον πέμπω |
 πρὸς τὸν ἐκεῖ Πρόξενον Ρῶσον εἰς ἓν μέγα Κιβώτιον τὸν Ἐπι-| τὰ-
 φιον, τοῦ γράφω νὰ τὸν παραλάβῃ καὶ πρὸς ὑμᾶς δώσῃ, σπεύ-|σατε

ὄθεν καί ὑμεῖς νά τόν παραλάβετε καί ἀκολουθῶς σᾶς δίδει | τόν
[κατάλογον]; τῆς ἀξίας του μετά τῶν ἐξόδων μας, διαμένων|

Φιλικοασπαζόμεθά σας

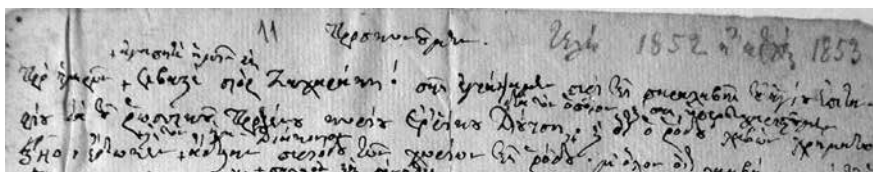
Πρόθυμος

Ζαχαρίας Ζαχάροφ

Ἡ τρίτη καί τελευταία ἐπὶ τοῦ θέματος ἐπιστολή ὑπ' ἀριθ. 11, ἀπευθύνεται πρὸς τόν Ζαχάροφ, καί μᾶλλον ἀποτελεῖ ἀντίγραφο ἢ πρόχειρο σχεδιάσμα τῆς κανονικῆς, πού ἀπεστάλη εἰς τόν ὡς ἄνω παραλήπτη. Τό κείμενο στερεῖται ὑπογραφῶν καί ἄλλων στοιχείων, τὰ ὅποια θά ἀπεκάλυπταν μέ ἀκρίβεια τόν συντάκτη, τόν τόπο καί τόν χρόνο συντάξεως. Ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν στοιχείων στοιχειοθετεῖται ὅτι τό πιθανότερο συντάκτες της εἶναι οἱ «ἀδελφοί Φωτιάδα», ἐνῶ μεταγενεστέρα σημείωση στήν κορυφή τῆς σελίδος ἀναφέρει «τέλη 1852 ἢ ἀρχάς 1853». Σ' αὐτήν, ὁ λόγος περὶ τοῦ Ἐπιταφίου εἶναι ἀρκετά φειδωλός, διότι ὅπως ἀναφέρεται, προγε-

νεστέρως υπήρξε άλλη, ιδιαίτερα έπιστολή εύχαριστίας προς τόν Ζαχάρωφ, ή όποία παραλλήλως βεβαίωνε καί τήν παραλαβή του. Στην παρούσα έπιστολή, ή άναφορά περί του έξεταζομένου άμφιου καταλαμβάνει μόλις δύο σειρές του χειρογράφου καί πιστοποιεί έκ νέου τήν παραλαβή του: «Προσκυνοϋμεν, Σεβαστέ καί άγαπητέ ήμϋν σιόρ Ζαχαράκη! Πρό ήμερϋν σās έγράψαμεν περί τής παραλαβής του άγιου Έπιτα-/φίου διά του ρωσσικου προξένου κυριου Έρρίκου Δούτση καί σās ύπερευχαριστοϋμεν». Πέραν τούτου, στην συνέχεια τής έπιστολής, γίνεται έκτενης άναφορά στα έκκλησιαστικά δρώμενα τής Ι. Μητροπόλεως Ρόδου καί τόν τρόπο διαποιμάνσεως τής Νήσου Σύμης καί τής Μονής Πανορμίτου, υπό του –τότε– έπιχωριου Αρχιερέως Παϊσιου, ζητήματα πάντως μή σχετιζόμενα με τήν παρούσα μελέτη. Η έπιστολή τέλος, είναι γραμμένη με μαύρη μελάνη σε μονόφυλλο χαρτί, διαστάσεων 17x24 cm.

Τά αναφερθέντα στοιχεία κατέχουν ιδιαίτερα άξία, άφοϋ τεκμηριώνουν με κάθε δυνατή βεβαιότητα όλο σχεδόν τό ιστορικό πλαίσιο του Έπιταφιου του Πανορμίτη καί συγκροτοϋν ένα ολοκληρωμένο corpus τής λίαν ενδιαφέρουσας ιστορίας του. Τέλος δέν πρέπει να λησμονείται, ότι καί τό συγκεκριμένο λειτουργικό Άμφιο έντάσσεται στον θεσμό τϋν ιερϋν εικόνων καί τής εικονουργίας, ό όποιος στην Έκκλησιαστική ζωή καί ιστορία κατέχει κεντρικότατη θέση, διότι διατυπώνει καί διδάσκει τούς πιστούς με άπλότητα, ακρίβεια, σαφήνεια καί συνοχή, όλα τά ύψηλά νοήματα του όρθόδοξου δόγματος, καί έν προκειμένω τόν σωτηριώδη χαρακτήρα του Πάθους του Χριστου, έκφράζοντας οϋσιαστικά καί παραστατικά τόν θείο καί τόν ανθρώπινο, τόν έγκόσμιο καί ύπερκόσμιο χαρακτήρα τής Όρθοδόξου λατρείας καί ζωής.